

ἐν ἣ ἀναφέρεται ἀνάθεσις τῇ Δήμητρι· ὁ ναὸς αὐτῆς ἔκειτο πιθανώτατα κατὰ τὸ παρακείμενον δάσος σχοίνων, ἔνθα, ὡς μοι εἶπεν αὐτόπτης ἀξιωματικός, εἶδε πλείστους σπονδύλους κίωνων μετὰ ῥαβδώσεων καὶ ἄλλα μέλη ἀρχιτεκτονικά.

γ') *Ἐν Μυκήναις καὶ Ἡραίῳ.*

1) *Διὰ τί καὶ πότε ἐσυλήθησαν ὁ τάφος τοῦ Ἀτρέως καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Μυκηναίων· εἶ δὲ Σοφοκλῆς εἶδε τούτους οὕτως· ὕπαρξις καὶ ἄλλων ἀσυλήτων θολωτῶν τάφων.*

Τῶν πολυχρύσων Μυκηναίων πολλάκις μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἐπαρκῶς, ὡς ἐποθοῦμεν, ἠρευνήσαμεν τὰ πέριξ, σφόδρα δὲ λυπούμενοι ἐθεωροῦμεν τὸν πολύτιμον χρόνον μάτην διαφεύγοντα, μὴδὲ περισσεύοντα πολὺν πρὸς διαδρομὴν καὶ ἐξερεύνησιν τοσοῦτον εὐνογηθέντων ὑπὸ τῆς φύσεως ἐνδοξοτάτων τόπων, ὧν οὐχὶ πολλαὶ πτυχαί, παρὰ τὰς πολυχρονίους καὶ λίαν ἐπιτυχῶς τελεσθείσας ἐκεῖ ἐργασίας, ἀπεκαλύφθησαν ἡμῖν ἄχρι τοῦδε· διότι καὶ ἄλλους θολωτοὺς τάφους καὶ θαλαμοειδεῖς, καὶ δὴ τοὺς ἀρίστους, κρύπτει ἔτι ἐπιφθόνως ἢ μήτηρ γῆ, εἰς ὧν τὴν εὐσεβῆ καὶ φιλόστοργον ἀποκάλυψιν δὲν πρέπει οὐδεὶς κάματος νὰ λογισθῆ μάταιος. Ὁ μέγας δὴλα δὴ λεγόμενος θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως, ὁ τάφος τῆς Κλυταμνήστρας καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ ἄλλοι, ἦσαν ἐν τῇ φανερῇ ἀπὸ αἰώνων, ὡς παλαιάτατα συληθέντες, δι' οὓς λόγους ἐξεθέσαμεν ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1915 σελ. 232-235.

Ἄλλ' οὗτοι δὲν ὑπῆρξαν βεβαίως οἱ μόνοι οὐδὲ οἱ ἀριστοὶ τοῦναντίον ὁ μὴ ἀκριβὴς ὑπολογισμὸς τοῦ ὕψους αὐτῶν, ἢ ἐπίθεσις τύμβων ἐπ' αὐτῶν, προδοτικῶν τῆς ὑπάρξεως, ἢ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἀπορροή τῶν χωμάτων καὶ ἢ ἐκ τούτου ἐνδειξις τῶν δρόμων, τοῦ ὄπαιου, ἢ τῶν πλευρῶν αὐτῶν εἰς τὰ λίαν ἠσκημένα ὄμματα τῶν παλαιῶν τυμβωρύχων καὶ θησαυροθηρῶν, ἐγένοντο αἰτία νὰ ἀνευρεθῶσιν εὐκόλως, καὶ νὰ συληθῶσιν ἅπαντες· πολλοὺς τούτων, τὸν τοῦ Ἀτρέως μάλιστα, εἶδεν ὁ *Πυρσωνίας*, καὶ ἐν αὐτῷ θεωρεῖ ταφέντα τὸν Ἀτρέα

ἐν Β' 16, 6 «Μυκηθῶν δὲ ἐν τοῖς ἐρειπίοις (ἔξω τοῦ τείχους ἐννοεῖται) κρήνη τέ ἐστὶ καλουμένη Περσεΐα καὶ Ἀτρέως καὶ τῶν παίδων ὑπόγαια οἰκοδομήματα, ἔνθα οἱ θησαυροὶ σφίσι τῶν χρημάτων ἦσαν· τάφος δὲ ἔστι μὲν Ἀτρέως, εἰσὶ δὲ καὶ ὄσους σὺν Ἀγαμέμνονι ἐπνήκοντας ἐξ Ἰλίου δειπνίσας κατεφόνευσεν Αἴγιθος».

Τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον μεγαλοπρεπῆ τάφον εἶναι πιθανώτατον ὅτι εἶδε καὶ ὁ Σοφοκλῆς, καὶ ὅτι ἄρα εἶχεν ἤδη οὗτος συληθῆναι περὶ τὰ μέσα τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τοῦλάχιστον· τοῦτο εἰκάζομεν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ὅτι κατὰ μὲν τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ δὲν ἐποιοῦντο θολωτοὶ τάφοι, ἐκ πολλῶν δὲ χωρίων τῶν τραγωιδιῶν αὐτοῦ, τῆς Ἠλέκτρας ἰδίως καὶ τῆς Ἀντιγόνης, δηλοῦται ἐπίγνωσις καὶ αὐτόχρημα περιγραφὴ τοιοῦτου τάφου· εἶναι δ' εὐλόγον νὰ εἰκάσωμεν ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀργείων γενομένην περὶ τὸ 468 π. Χρ. ἐρήμωσιν τῶν Μυκηθῶν, οἱ τυμβωρύχοι, εὐρόντες ἀφύλακτον τὸν τόπον καὶ ἀδιαφόρους τοὺς Ἀργεῖους, ἀνεῦρον τοὺς τάφους τούτους καὶ ἔκτοτε ἐσύλησαν αὐτούς· ὁ τοῦ Ἀτρέως εἶναι ἔμφανές ὅτι ἐπεδείχθη ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀνωτάτω σημείου τῶν ἀντιμετώπων τοίχων τοῦ δρόμου παρὰ τὸ ὑπέρθυρον, ἣτις ἐπήλθεν ἐνωρὶς ἐκ τῆς διαφυγῆς τῶν χωμάτων, λόγῳ τῶν βροχῶν καὶ τοῦ ἐπικλινούσας τοῦ τύμβου· ἐκεῖθεν εἰσελθόντες, εῦρον ἐτοιμους τοὺς ἐπὶ τῶν νεκρῶν θησαυρούς· οἱ δὲ μετέπειτα, εὐρόντες ἀνοικτὸν τὸ μέρος, μετεχειρίσθησαν τὸν τάφον ὡς καταφύγιον· οἱ ποιμένες μάλιστα, ὄντες ἀείποτε οἱ αὐτοί, θὰ ἐφρόντισαν νὰ διασκευάσωσι τὸν χῶρον πρὸς διαφύλαξιν τῶν προβάτων καὶ μάλιστα τοῦ τυροῦ, ὅστις ἀπαιτεῖ τοιαῦτα ὑπόγαια πρὸς ἀποφυγὴν τῆς σήψεως· εἶδομεν δὲ καὶ ἡμεῖς διαφυλαττόμενον τυρὸν ἐν τινὶ ἐκκλησίᾳ μοναστηρίου σκιερᾶ, ὑπὸ βράχους κειμένη, τῆς πράξεως ταύτης μὴ θεωρουμένης ἀσεβοῦς, ἔτι δ' ἐν σπηλαίοις καὶ ἄλλοις ὁμοίοις τόποις· ὑπῆρξε δὲ ἡ τοιαύτη χρῆσις αὐτὸ τοῦτο σωτηρία τοῖς μνημείοις τούτοις, ἅτε συμφέρουσα τοῖς κυριάρχοις τοῦ ὑπαίθρου, οἳ οἱ εἰσιν ἀείποτε καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ ποιμένες.

Ὅτω λοιπὸν οἱ ἐν Μυκήναις καὶ ἀλλαχοῦ εὐρεθέντες σε-

συλημένοι θολωτοὶ τάφοι δὲν πρέπει νὰ λογιζῶνται οἱ μόνοι οὐδὲ οἱ ἄριστοι· ἐπίμονοι ἔρευναι θὰ ἐπιδείξωσιν ἐν τῇ ἐνδοξῇ ταύτῃ περιοχῇ καὶ ἄλλους τάφους, ὧν ἓνα βέβαιον ἐνομίσαμεν ἡμεῖς ὅτι ἤδη ἄνευ σκαφῆς διεκρίναμεν ἕτερον, θαλαμοειδῆ τοῦτον, γνωστὸν καὶ τῷ φύλακι, εἶδομεν διαφαινόμενον πρὸ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως· τούτου ὁ δρόμος κεῖται ἐπ' αὐτῆς τῆς νῦν ἀμαξιτοῦ· διακρίνεται δ' ἐκ τῆς διακοπῆς τῆς «σαπόπετρας», ἣτοι τοῦ συνεχοῦς ἀνισχύρου βράχου, καὶ ταύτης διὰ χειρὸς ἀνθρώπων, οὐχὶ κατὰ τινα τύχην, γενομένης.

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸν ὑπολειφθέντα ὀλίγον τοῖχον τοῦ ἀνακτόρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως μόλις συγκρατεῖ σάνις, ὑποστηριζομένη ὑπὸ δύο μικρῶν δοκῶν, ἀπασῶν θριπηδέστων, ὡς ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας μὲν μετὰ προνοίας τεθεισῶν ὑπὸ τοῦ Χ. Τσοῦντα, ἔκτοτε δὲ μὴ ἀντικατασταθεισῶν· ἐπίσης οἱ βασιλικοὶ τάφοι, οὓς ἀνεῦρεν ὁ Schliemann, καταχώννυνται σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ δέονται καθαρμοῦ, ὡς καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν πολυγωνικὸν τεῖχος δεῖται ἀνοικοδομήσεως, ὅπερ κατέπεσεν ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλόντως ἀνυπολογίστου καὶ ἀτόπως εἰς τοσοῦτον μῆκος καὶ βάθος ἀχθείσης ἀνασκαφῆς τοῦ Schliemann, ἣν μάλιστα μετὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἐργασίας ἀφήκεν ἐλευθέραν ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης ἐπαναγομώσεως.

2) Ἐκ Μυκηνῶν εἰς Ἄργος· ἠρώων Περοέως· Κριοί· τάφος
Θυέσιου Μυσιάς Δήμητρος ἱερόν· τάφος κατὰ ἰὴν
εἰς Κόρινθον ὁδὸν καὶ μονήρεις πύργοι.

Ὁ Πausanίας ἐν Β' 18, 1-4 γράφει «ἐκ Μυκηνῶν δὲ ἐς Ἄργος ἐρχομένοις ἐν ἀριστερᾷ Περοέως παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν ἠρώων -- ἐν δὲ τῇ Ἄργείᾳ προελθοῦσιν ὀλίγον ἀπὸ τοῦ ἠρώου τούτου Θυέσιου τάφος εἰσὶν ἐν δεξιᾷ· λίθου δὲ ἔπεστιν αὐτῷ κριὸς --- ἀπὸ δὲ τῶν Κριοῦν — οὕτω γὰρ τοῦ Θυέσιου τὸ μνῆμα ὀνομάζουσι — προελθοῦσιν ὀλίγον ἔστιν ἐν ἀριστερᾷ χωρίον Μυσιά καὶ Δήμητρος Μυσιάς ἱερόν». Τῆς ἀρχαίας ταύτης ὁδοῦ διασφύζονται τινα πιθανὰ ἴχνη, ἐν εἶδει ἐπιπέδου ποταμίου, ἐπὶ τοῦ τέρματος τῶν γηλόφων τῶν νῦν χωρίων «Χαρ-

δάτι» καὶ «Πρίφτιανης», ἐγγὺς βατῆς ὁδοῦ, ἀγούσης ἐκ τοῦ πρώτου αὐτῶν εἰς Ἄργος· ἡ ὁδὸς αὕτη φαίνεται φύσει ἀνταποκρινομένη τῇ ἀρχαίᾳ, ἣν ἔβη ὁ Πausanίας· βαδίζων δέ τις ἐκ τοῦ τέρματος τούτου τῶν γηλόφων ἐπὶ τῆς πεδιάδος πρὸς τὸ Ἄργος, συναντᾷ εἰς ἀπότκτιν ἡμίσεος περίπου χλμ. ἐρείπια ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου· ἐκεῖ λέγεται ὅτι ὑπάρχουσι λίθοι λαξευτοί, ἐξ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν οἰκοδομημάτων, καὶ ὅτι εὐρέθησαν πώρινοι σαρκοφάγοι, πῆλινα ἀγαλμάτια, λύγνοι κττ.. Ἡ θέσις αὕτη φαίνεται ἀντιστοιχοῦσα τῷ ἥρῳ τοῦ Περσέως.

Τὰ ἀπὸ τοῦ ἥρῳ τοῦτου ἐλλογοῦνται τῇ Ἀργείᾳ ὑπὸ τοῦ Πausanίου· ἐντεῦθεν λοιπὸν βαδίζοντες, εὐρίσκομεν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ μεθ' ἐτέρας, ἀγούσης ἐκ τοῦ χωρίου «Φύχτια» εἰς τὸ χωρίον «Πασᾶ»· παρὰ τὴν συμβολὴν ταύτην, ἐν θέσει νῦν καλουμένῃ «Γοῦρνες», καὶ ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ ἐκ Κουτσοποδίου Γεωργ. Δέδε, εὔρομεν κατὰ χώραν στεροβοάτην ὀγκολίθων λαξευτῶν λίαν μεγάλων, ὧν τινες ἔχουσι ἐξαχθὴ καὶ ἀπαχθῆ, εἰς δὲ μέγιστος, τμηθεὶς διὰ «φουρνέλλου», παράκειται, φέρων ἀρχαίας κοιλότητος ἐν εἶδει τὸρμων· ἕτερος ὁμοιάζει βάθρῳ· λέγουσι δὲ ὅτι ἐντεῦθεν ἐξήχθησαν πρὸ ἐτῶν καὶ πώρινοι σαρκοφάγοι, ἵνα χρησιμεύσωσιν ἐν τοῖς χωρίοις ὡς ποτιστήρια· ὑπάρχουσι δὲ κατεσπαρμένοι κυδόλιθοι καὶ τι περαιτέρω τῶν μνημονευθέντων ἀριστερὰ ἐπὶ ἐπάρματος. Ἐνταῦθα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔκειτο ὁ τάφος τοῦ Θυέστου, εἰ δὲ μή, ὅπερ ἤττον πιθανόν, τὸ ἥρῳ τοῦ Περσέως· μικρὰ σκαφή κατὰ τὰ δηλωθέντα ταῦτα σημεῖα δύναται νὰ βεβαιώσῃ πότερον ἀληθές, ἢ τί σημαίνουσι τὰ κτίσματα ταῦτα· δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ὅτι κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον ἔθαψαν ἐνταῦθα οἱ Ἀργεῖοι.

Περαιτέρω δ' ἐντεῦθεν, πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν εὐθείαν τοῦ χωριδίου «Μπαρντουᾶ», ἢ «Μπερτζοᾶ», ἐν τῷ ἀγρῷ Ἀλεξίου Μούλου, ἐκ Κουτσοποδίου, λέγονται ὑπάρχοντες κυδόλιθοι λαξευτοὶ κατακεχωμένοι· ἔτι δὲ περαιτέρω, ἀφίνοντες ἐν ἀριστερᾷ τὸ μνημονευθὲν χωρίον, εὐρίσκομεν θέσιν, «Τουρκογέφυρο» καλουμένην, καὶ ἔχνη παλαιᾶς γεφύρας, μεθ' ἣν διατηρεῖται πῶς ἐτέρα γέφυρα τῆς ἐν χρήσει μέχρι τοῦ ἔτους 1883

δημοσίας ὁδοῦ· εἶδομεν δ' ἐγγύς ἔν τινι ποταμίῳ ἀρχαίους κυβολίθους· κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα δύναται νὰ ἀναζητηθῆ τὸ ἱερὸν τῆς *Μυσίας Δήμητρος*· σημειωτέον δὲ ὅτι ἀνὰ τοὺς ἀγρούς τῶν θέσεων τούτων συναντᾶ τις πολλοὺς κυβολίθους ἐξ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν οἰκοδομημάτων· οἱ πλείστοι τούτων ἐκομίσθησαν πιθανώτατα ἐκ τοῦ μνημονευθέντος στερεοβάτου, τοῦ μόνου κατὰ χώραν ἔτι εὑρισκομένου καὶ ἀξίου ἐρεύνης· διότι ἐξ αὐτοῦ θὰ προσδιορισθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ σημεῖα.

Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ «Κουτσοπόδι» λέγεται ὅτι ἀνευρίσκονται ἀρχαῖοι τάφοι ἐν πωρίναις σαρκοφάγοις, ἐνέχοντες πῆλινα ἀγγεῖα μετὰ γραπτῶν παραστάσεων· ἐν τῇ παλαιᾷ οἰκίᾳ τοῦ ἐφέδρου λοχαγοῦ καὶ δικηγόρου ἐν Ἀθήναις κ. Μαύρου εἶναι βέβαιον ὅτι εὑρέθησαν πρό τινων ἐτῶν· ἐνταῦθ' αὖτε λοιπὸν θὰ ἔταψαν οἱ Ἀργεῖοι τῆς Ε' καὶ Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἐγγύς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐκεῖθεν εἰς Κόρινθον, ἧς ἡ θέσις ἀνταποκρίνεται φύσει τῇ νῦν σιδηροδρομικῇ γραμμῇ, ἧτις παρὰ τὸ χωρίον «Φύχτια» μετὰ τὸν σταθμὸν διέρχεται διὰ τινος γνωστοῦ μονήρους πύργου· ἕτερος ὅμοιος τετράγωνος ὑπάρχει ὑπὲρ τὸ χωρίον τοῦτο ἐπὶ τινος ὑψώματος μεταξὺ δύο ποταμίων· τούτου ὁ τοῖχος τῆς βορείου πλευρᾶς διατηρεῖται εἰς ὕψος 2^μ· περίπου· παράκεινται κέραμοι, δηλωτικοὶ τῆς στέγης αὐτοῦ· εὑρομεν δὲ καὶ τρίτον ὑπὲρ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ χειμάρρου, ὅστις νῦν καλεῖται «Μπορτσιώτικο ῥέμα», εἰς ἣν τὸν ἐμφανῆ τῶν λοιπῶν ἐρείπια. Ἀξία ἐρεύνης εἶναι καὶ ἡ μεταξὺ τῶν χωρίων «Φύχτια» καὶ «Κουτσοπόδι» θέσις, ἐν ἣ κείνται ἐκκλησιδίων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐνθα λέγονται ὑπάρχοντες ἀρχαῖοι λαξευτοὶ λίθοι. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ περαιτέρω, παρὰ τὴν εἰς Κόρινθον ἀρχαίαν ὁδὸν, κατὰ τε τὴν *Νεμέαν* καὶ μετ' αὐτὴν μέχρι τῆς ἀρχαίας Κορίνθου, διεκρίναμεν πολλαχοῦ σημεῖα μεγάλων τάφων καὶ πολυανδρίων, ἰδίως παρὰ τὰ νῦν χωρία «Χιλιοπόδι», «Ἀθήλια» καὶ «Ἐξαμίλια»· ἡ ἐξερεύνησις τῶν ὑπόπτων τούτων σημείων ἐπιβάλλεται· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἔσχομεν τότε οὔτε ἐπαρκῆ πρὸς τοῦτο χρόνον, ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ, οὔτε τὰ πρόχειρα μέσα, ἅτινα ἐξ ἄλλου ζητηθέντα ἀρμοδίως δὲν ἐχορηγήθησαν ἡμῖν.

3) Ἐκ Μυκηνηῶν εἰς τὸ Ἑραιοῦν τάφοι παρὰ τὸ Ἐλευθέριον· ἀνάγκη νέας ἀνάσκαφῆς τοῦ Ἑραιοῦν τὰ καὶ αὐτὸ μὴ ἀνευρεθέντα ἀναθήματα· ζήτησις ἀποθειῶν· διασκευὴ ἐκ νέον τῶν χωμάτων· πολλοὶ θολωτοὶ τάφοι κατὰ τὸ Ἑραιοῦν ἢ Πρόσυμνα.

Ἐκ τοῦ νῦν χωρίου «Χαρβάτι» ἄγει ἀτραπὸς εἰς «Πρίφτιανην», ἣς ὑπέρεκειται ἐκκλησίδιον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἔνθα, ὡς μοι διηγήθη γέρων τις, ἔσκαψεν αὐτὸς λάθρα πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων, καὶ ἀνεῦρε πῆλινα ἀγαλμάτια· ἐκεῖθεν μετεκομίσθησαν εἰς τὴν νῦν ἐκκλησίαν Ἁγίου Νικολάου Πρίφτιανης βάσις κίονος ἰωνικοῦ, λευκοῦ μαρμάρου, ὀρθοστάτης τις καὶ ἄλλα μέλη ἀρχαῖα Ἑλληνικοῦ κτίσματος, ὅπερ ζητητέον κατὰ τὸ μνημονευθὲν ἐκκλησίδιον· κατ' αὐτὸ δὲ καὶ τὰ ἐκεῖ ποτάμια εἰπόν μοι ποιμένες ὅτι συναντῶσι «σπηλιές», «παλαιὰ καμίνια» καὶ «λαγούμια»· διὰ τῶν τελευταίων τούτων δηλοῦνται καὶ οἱ τάφοι ὑπ' αὐτῶν, θολωτοὶ ἢ θαλαμοειδεῖς· διὸ πρέπει νὰ ἐξερευνηθῶσι τὰ κατὰ τὴν θέσιν ἐκείνην, καὶ τινες παρὰ τὴν Πρίφτιανην λόφοι πρὸς τοιοῦτον σκοπόν.

Βαδίζοντες δ' ἐντεῦθεν πρὸς τὸ Ἑραιοῦν, συναντῶμεν χωρίδιον τριῶν μόνον οἰκίσκων, «Βραζέριαν» καλούμενον, ἔχον ἐκκλησίαν τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ σπὸνδυλον ἀρχαίου ναοῦ· παράκειται αὐτῇ ἀβαθὲς φρέαρ, ἐξ οὗ ἀναδρῦει ὕδωρ, ἐρχόμενον ἐκ παρακειμένης πηγῆς· λέγουσι δὲ ὅτι ἔρχεται δι' ὑπογείου τινὸς ὑδραγωγείου μακρόθεν ἐκ τῶν ὀρέων τοῦτο ἢ ἕτερον ὕδωρ, ὅπερ εἶναι τὸ μόνον καὶ ἄριστον κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην οὕτως, ὥστε πολλοὶ καὶ ἐκ τοῦ χωρίου ἔτι Κουτσοπόδι μεταφέρουσιν ἐντεῦθεν πρὸς πόσιν, θεωροῦντες καθαριστικόν, καίτοι δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἰδιάζουσαν γεῦσιν· ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἐν Β' 17, 1 μνημονευόμενον «ρεῖ δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ὕδωρ Ἐλευθέριον καλούμενον· χρῶνται δὲ αὐτῷ πρὸς καθάρσια αἰ περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τῶν θυσιῶν ἐς τὰς ἀπορρήτους», γινώσκουσι καὶ οἱ περίοικοι· περὶ δὲ τῆς ἰσχυρᾶς καθαριστικῆς ιδιότητος αὐτοῦ ἐβεβαιώθην καὶ ἐκ τοῦ συνοδουόντός με στρατιώτου, ὅστις, καίπερ Κοῦρος ἐπονομαζόμε-

νος καὶ νεώτατος ὢν, κατεπονήθη κατὰ τὴν πορείαν καί, πῶν ἴσως πλέον τοῦ δέοντος, ἐνίσχυσε τὴν περὶ τοῦ ὕδατος τούτου παράδοσιν.

Ἐγγύς δὲ τῆς πηγῆς ταύτης, εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην παρακειμένου ποταμίου, εἶδομεν θαλαμοειδῆ τάφον ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ, ἐνέχοντα τρεῖς νεκρούς· εἶναί μοι ἄγνωστον, ἂν ἐπιστήμονες ἀρχαιολόγοι ἢ τυμβωρύχοι ἀνέσκαψαν αὐτόν· ἐν ταῦθα θεωρῶ πιθανόν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τάφοι· ἕνα ἐνόμισα ὅτι ἀσφαλῶς διέκρινα τμήματα προϊστορικῶν ἀγγείων καὶ πίθων τῆς λαμπρᾶς ἱστορικῆς περιόδου φαίνονται ἐν τοῖς ἐγγύς τῶν πέριξ κατεσπαρμένα. Καλοῦσι δὲ οἱ χωρικοὶ καὶ τινα πόαν «ἀστράκι», ἣτις φύεται ἰδιαζόντως ἐν τῇ ἐντεῦθεν καὶ περὶ τὸ Ἑραῖον χώρα, καὶ ἦν δύναται τις νὰ θεωρήσῃ τὴν αὐτὴν τῇ ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἔ. ἄ. ὀνομαζομένη: «φύεται δὲ αὐτοῦ πόα πρὸς ταῖς ὄχθαις (ἐνν. τοῦ ποταμοῦ Ἀστερίωνος)· ἀσιερίωνα ὀνομάζουσι καὶ τὴν πόαν»· ἀλλ' ἠκούσαμεν τὴν λέξιν καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ὡς δηλωτικὴν λαχάνου τινός, ἄγνωστον ἂν τοῦ αὐτοῦ τῷ ἐνθάδε ἦ ἑτέρου.

Τοῦ δὲ Ἑραίου αἱ ἀνασκαφαὶ ἐτελέσθησαν ἀτυχῶς λίαν ἀδοκίμως ὑπὸ πρωτοπεύρων ἀρχαιολόγων· μόλις ἐνιαχοῦ διακρίνεται ἔμπειρος σκαπάνη, τοῦ Waldstein βεβαίως, οὐ λυποῦμαι μὴ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἐξαίρετον σύγγραμμα· τὴν σκαφικὴν ἀτέλειαν διακρίνει τις ἀμέσως· ἡμεῖς διὰ τῶν ξιφῶν μόνον ἐξηγάγομεν τμήματα γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Εὐπολέμου, ἧτοι μέρος βραχίονος γυμοῦ κατὰ τὸν δικέφαλον μῦν μαρμαρίνου ἀνδριάντος τελείου ἀνθρώπου, τμήμα γυμνῆς κεκαμμένης χειρὸς τῶν περὶ τὸν ἀγκῶνα μερῶν ὁμοίου ἀνδριάντος, ἦττονος τοῦ μνημονευθέντος, δύο τμήματα μαρμαρίνων κεφαλῶν κττ., ἅτινα ἐκρύψαμεν ὑπὸ παρακείμενον θάμνον, καὶ ἐκαλύψαμεν διὰ κοινῶν λίθων ἀρχιτεκτονικῶν δὲ μελῶν καὶ γεισωμάτων τεμάχια διακρίνονται πάμπολλα, ὀλίγον ὑπὸ τὸ ἔδαφος, οὐ μέχρι ἐξίκετο ἡ ἀνασκαφή, καὶ ταῦτα ἐξαίρετου τέχνης.

Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται ὅτι πολλὰ ἔτι ἀρχαῖα ὑπάρχουσιν ἐκεῖ καὶ ὅτι ἄρα ἀπαιτεῖται νέα ἀνασκαφή τῆς θέσεως ὑπὸ

ἐμπείρου ἀρχαιολόγου, ὑπομένοντος καὶ μὴ βιαζομένου, ὅστις πρέπει μάλιστα πάντων νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα: ποῦ θὰ ζητηθῶσι τὰ ἀναθήματα τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, τὰ μέχρι τοῦ 423 π. Χρ. ἀπὸ τῆς Η' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος ἀνατεθέντα ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν καὶ εὐπορούντων Ἀργείων εἰς τὸ πάντων τῶν λοιπῶν ὑπέρτατα τιμώμενον ἱερὸν τοῦτο τῆς Ἡρας, τὸ ἔχον ἀρχήθεν ἐθνικὸν χαρακτήρα; Εἶναι βέβαιον ὅτι μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ποιήσεως τοῦ νέου, πρῶτον μέλημα τῶν Ἀργείων ὑπῆρξεν ἡ περισυλλογὴ τῶν παλαιῶν πολυαριθμῶν ἀναθημάτων, καὶ ἡ εὐλαδὴς αὐτῶν κατάχωσις ἐν τινι παρακειμένῃ θέσει, οἷα συνέδη ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν τῷ 479 π. Χρ., καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις τόποις, ὧν τὰ παλαιὰ ἱερά ἐπεσκευάσθησαν, ἢ, καταπεσόντα ἐκ τοῦ χρόνου, κατεσκευάσθησαν ἐκ νέου· τὰ τοιαῦτα μέλη τῶν παλαιότερων ἱερῶν μετὰ τῶν ἀναθημάτων δὲν δισκορπίζοντο βεβαίως εἰς τὰ τέσσαρα σημεία τοῦ ὀρίζοντος, ἀλλ' ἀπετίθεντό που· τοιοῦτους λοιπὸν ἀποθέτας ζητητέον πρῶτον.

Δεύτερον δ' ἔργον ἔσται ἡ ἀναζήτησις τοῦ σημείου τῆς πτώσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Εὐπολέμου καὶ ὁ χώρος τῶν ἔκδο τῶν 423 π. Χρ. ἀναθημάτων, ἅτινα ἐπίσης πλουσιώτατα καταδηλοῖ ἡ ἐξακολούθησις τῆς θερμῆς λατρείας καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Πausanίου ἐν Β' 17, 4-7 ἀναφερόμενα· τῶν καθαρῶς ἀνασκαφικῶν τούτων ὑπολογισμῶν φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀποκομιδῆς τῶν χωμάτων ὅτι δὲν ἔσχον ἴσως ἀκριβεστάτην ἔννοιαν οἱ ἀνασκάψαντες τὸ Ἡραῖον· διὸ θεωροῦμεν εὐλογον νὰ συστήσωμεν τῷ ἡμετέρῳ Ἀρχαιολογικῷ Συμβουλίῳ, πρὶν προτείνῃ ἐν γένει τὴν ἔγκρισιν ἀνασκαφῶν, νὰ ζητῆ ὅπως καθορίζωνται οἱ ἐκτελέσοντες αὐτήν, οἵτινες πρέπει οὐ μόνον νὰ εἶναι δεδοκιμασμένης ἐμπειρίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβλέπωσιν οἱ ἴδιοι τὴν ἐκτέλεσιν, ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καθιστάντες ἔμπειρον ἐπίσης ἀντιπρόσωπον· διότι καὶ τὴν ἐπιστήμην ἐν γένει καιρῶς βλάπτει ἡ ὑπὸ πρωτοπειρῶν ἀρχαιολόγων ἐνέργεια ἀνασκαφῶν, μανθανόντων τὸ πρῶτον τὴν σκαφικὴν τέχνην εἰς βάρος τῶν ἀρχαίων μνημείων, καὶ τὸ ἡμέτερον Κράτος ὑποχρεοῖ νὰ καταδάλλῃ νέας ἐκάστοτε μερίμνας πρὸς πληρεστε-

ραν ἀνασκαφήν, πρὸς συντήρησιν τῶν ἀνευρισκομένων ἀκινήτων μνημείων.

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ Ἑραῖον καὶ δὴ ὁ ναὸς τοῦ Εὐπολέμου ἐχρησίμωσαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὡς λατομεῖον τῶν ὑποκειμένων χωρίων, μάλιστα τοῦ μεγίστου καὶ ἐγγυτάτω κειμένου « Χώνικα »· διότι εἶδομεν ὅτι ἡ ἱκανῶς παλαιὰ ἐκκλησία τοῦ χωρίου τούτου φέρει πλῆθος λαξευτῶν πύρων τοῦ ναοῦ ἐκεῖνου, καὶ πολλὰ βάρθρα ἀνδριάντων, ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ ἢ θὰ ἐξηλείφθησαν, ἢ μᾶλλον θὰ εἶναι κατὰ τινα τῶν μὴ φαινομένων ἐδρῶν· διὸ καλὸν θὰ ἦτο ἐν προσεχεῖ μέλλοντι, ὅταν θὰ ἐπισκευασθῇ ἢ ἐκ θεμελίων θὰ ἀνεγερθῇ ἑτέρα ἐκκλησία, νὰ ἐξερευνηθῇ ἢ νῦν ὑπάρχουσα λεπτομερῶς μέχρι τῶν κατωτάτων· νὰ ἀναζητηθῶσι δὲ καὶ ἀνὰ τὰς οἰκίας ἀρχαῖα μνημεῖα ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἀρχαιολογικοῦ ὑπαλλήλου.

Διότι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ κατὰ τὸ Ἑραῖον ποιμένες, παιῖδες ὄντες, καὶ κατὰ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν προβάτων ἀπρακτοῦντες ἄλλως, καθήμενοι ἐπὶ τῆς χαριεστάτης ταύτης θέσεως, ἀσχολοῦνται εἰς θραῦσιν τῶν λίθων τῶν μνημείων, εἰς κρήμνισιν καὶ ἀπόρριψιν τῶν ὄσων δύνανται νὰ ὑπεγείρωσι καὶ εἰς ἄλλας ποικίλας βλάβας, ἃς εἶδομεν ἐμφανεῖς καὶ νωπὰς· τούτων ἕνεκα ἀπαιτεῖται καθορισμὸς ἰδίου ἐμπείρου φύλακος ἐκ « Χώνικα », ὅστις νὰ διαμένῃ ἐν τῷ Ἑραίῳ.

Ἐχρησίμωσε δὲ τὸ Ἑραῖον, καθ' ἃ προείπομεν ἐν σελ. 74, ὡς νεκροταφεῖον τῶν βασιλικῶν γενῶν τοῦ Ἀργούς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τῆς Μυκηναίας περιόδου, μετὰ τὴν ἐξάντησιν τῶν πρὸς ποίησιν θολωτῶν τάφων προσφόρων θέσεων τῆς ἀκροπόλεως αὐτοῦ Λαρίσης· ὁ λόγος οὗτος τῆς ταφῆς τῶν ἀρχαίων βασιλέων καὶ εὐπατριδῶν, διατηρούμενος ἐκ παραδόσεως μέχρι τῆς Η' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὑπῆρξε βεβαίως αἰτία τοῦ νὰ θεωρηθῇ παλαιάτατα ἱερὸς ὁ χώρος καὶ τοπικῶς ἔθνικοῦ διαφέροντος· ἤδη πρὸ τῆς εἰς τὴν Τροίαν ἐκστρατείας ἀναφέρεται ὅτι συνήγαγεν ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ καὶ ὤρκισε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἀγαμέμνων, ἀναμφιδόλως ἕνεκα τῆς ἐκ παραδόσεως ἱερότητος αὐτοῦ ἔκτοτε· τοῦτο δηλοῖ καὶ τὸ ὑπάρχον κυκλώπειον τεῖχος ἀργῶν λίθων, καὶ ἡ ἰδιαι-

τέρα ἐπωνυμία *Πρόσυμα* (πρὸ. *Λίκυμα*) τῶν ὑποκειμένων τῇ Ἑραίῳ χωματωδῶν λόφων.

Κατὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι ἐνδελεχῆς ἔρευνα θὰ φέρῃ εἰς φῶς πολλοὺς καὶ σημαντικοὺς θολωτοὺς τάφους, ὧν ἓνα ἀσφαλῶς ὑπενοήσαμεν ἡμεῖς διαφαινόμενον· ὑπάρχουσι δὲ καὶ πολλοὶ θαλαμσοειδεῖς τάφοι, ἐξ ὧν δεικνύεται ὅτι παλαιάτατα ἐχρησίμωσεν ὁ χῶρος ὡς νεκροταφεῖον, ὧν ἐξαιρέτως εὐθετος πρὸς τοιοῦτους ἐν γένει τάφους, καὶ πλέον κατάλληλος ἢ ὁ περὶ τὰς Μυκήνας πρὸς ἀπόκρυψιν αὐτῶν· διότι τὸ ξηρὸν καὶ ἀμμῶδες τοῦ τόπου ἐπιτρέπει τὴν ἀνόρυξιν βαθυτάτων βόθρων, καὶ τὴν μὴ ἐπίθεσιν ἐνδεικτικῶν τύμβων ἐπ' αὐτῶν, πλὴν τῶν περισσῶν χωμάτων, ἅτινα ἐξήγοντο ἐκάστοτε ἀπ' αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ χῶματα ταῦτα ἐξερρύησαν σὺν τῇ χρόνῳ καὶ τὸ πλῆθος τῶν φυσικῶν ἐπαρμάτων ἤμβλυε τὴν διάκρισιν καὶ ὑπὸ τῶν ὀξυδερκεστάτων ἔτι ἀρχαίων τυμβωρύχων· διὸ μόνον εἰς θολωτὸς τάφος εὐρέθη ἐκεῖ ἄχρι τοῦδε, κατὰ τύχην καὶ αὐτόξ, ἐν ᾧ πάμπολλοι ὑπάρχουσιν.

δ') *Ἐν τοῖς μεταξὺ Τίρυνθος καὶ Ἄργους.*

- 1) *Ἡ ἐξ Ἄργους εἰς Ἐπίδαυρον ἀρχαία ὁδός· μνημεῖα καὶ ἀθήν· τάφοι καὶ ἐπιγραφικὰ εὐρήματα· νεολιθικοὶ συνοικισμοί.*

Ἐξ Ἄργους ἐπὶ τῆς εἰς Ἐπίδαυρον ἀρχαίας ὁδοῦ, ἱκανὸν πρὸ τῆς εἰς Τίρυνθα ἀφίξεως, ἀναφέρει ὁ Πausanias ἐν Β' 25, 7 πυραμίδα τινα: «ἐρχομένοις δὲ ἐξ Ἄργους ἐς τὴν Ἐπίδαυρον ἐστὶν οἰκοδόμημα ἐν δεξιᾷ πυραμίδι μάλιστα εἰκασμένον, ἔχει δὲ ἀσπίδας σχῆμα Ἀργολικὰς ἐπειργασμένας· --- προϊοῦσι δὲ ἐντεῦθεν καὶ ἐκτραπέειν ἐς δεξιὰν Τίρυνθος ἐστὶν ἐρείπια»· ἐκ τούτου καθορίζεται σαφῶς τὸ οἰκοδόμημα ὡς κείμενον ἐν τῇ πεδιάδι· λίαν πιθανὴν θέσιν αὐτοῦ θεωροῦμεν παρὰ τὸ νῦν χωρίον «Πυργέλαν» ἢ «Πρυέλαν», κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸ χωρίον ἐξ Ἄργους, ἐγγὺς τῆς νῦν ἀμαξитоῦ· διότι τὴν ὑπαρξίν μεγάλου τινὸς ἀρχαίου οἰκοδομήματος δηλοῦσι κυδῶλιθοι